

Tâhir-büselik
makamı
seyir
örneği

ce gündüz diyelim lâ ilâhe illallah", Cüneyt Kosal'ın düyek + aksak usulünde, "Ol cihânın fahrinin sırrına kurban olayım" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın örnekleri arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Müsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 208-209; IV, 262; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müsiki Nazariyatı Dersleri* (nşr. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 270; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Usûl-leri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 195-196.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

TÂHİRİLER

(آل طاهر)

Horasan ve Mâverâünnehir'de
hüküm süren bir hânedan
(821-873).

Adını kurucusu Tâhir b. Hüseyin'den alır. Hânedanın atalarından Rüzeyk, mevlâsi olduğu Ebû Muhammed Talha b. Abdullah el-Huzâî ile birlikte 56 (676) yılında Horasan'a gelmiş, burada Herat haraç âmilliği ve Sistan valiliği yapan Ebû Muhammed'in yanında yetişmiştir. Rüzeyk'in oğulları Talha ve Mus'ab, Abbâsî Devleti'nin kuruluş aşamasında nakib olarak önemli hizmetler görmüştür. Mus'ab Bûşenc valiliği yapmış, daha sonra bu görevi oğlu Hüseyin yürütmüştür. Onun oğlu Tâhir b. Hüseyin, Hârûnürreşid döneminde Horasan Valisi Me'mûn'a bağlı olarak Rey valiliğine tayin edildi. Halife Emîn'in, kardeşi Me'mûn'u veliâhtlıktan azletme girişimiyle patlak veren iç mücadelede Me'mûn tarafında yer alan Tâhir b. Hüseyin, Emîn'in ordularını yenilgiye uğratarak Me'mûn'un halife olmasında önemli rol oynadı. Tâhir b. Hüseyin'in nüfuzunun artmasından endişe eden vezir Fazl b. Sehl onu hilâfet merkezindeki

siyasî mücadelelerden uzak tutmak için merkezi Rakka olan el-Cezîre, Suriye, Mısır ve Mağrib bölge valiliğine tayinini sağladı (198/814). Me'mûn 204'te (819) Tâhir b. Hüseyin'i Bağdat sâhibü'ş-şurtalığına, oğlu Abdullah'ı da onun yerine Rakka bölgesine vali tayin etti. Abdullah b. Tâhir beş yıl süren mücadelenin ardından buradaki isyanı bastırıp asayışı sağlamayı başardı.

Tâhir b. Hüseyin, bir süre sonra Halife Me'mûn'un kendisini ortadan kaldırmayı düşündüğü endişesine kapılarak Bağdat'tan uzaklaşmak için kendini Horasan bölgesi valiliğine tayin ettirdi. Böylece Tâhirîler hânedanının temelleri atılmış oldu (205/821). Tâhir b. Hüseyin iki yıl kadar süren Horasan valiliği döneminde bağımsız bir hükümdar gibi davrandı; bastırıldığı paraların üzerine Halife Me'mûn'un adını yazdırmadı, hutbelerde onun adına yer vermedi. Ancak 207'de (822) muhtemelen zehirlenerek öldürüldü. Bâbek'in, Hâricîler'in ve Zeydîler'in çıkardığı isyanlara Tâhirîler'in isyanlarının eklenmesini istemeyen Halife Me'mûn Tâhir'in yerine oğlu Talha'yı Horasan valiliğine tayin etmek zorunda kaldı. Talha b. Tâhir ölümüne kadar (213/828) Horasan'da Abbâsî hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştı, Sistan'da isyan eden Hâricîler'le mücadele etti. 214 (830) yılında aynı göreve tayin edilen kardeşi Abdullah b. Tâhir Horasan'da Hâricîler'in, Tâlekân'da Zeydîler'in isyanlarını kontrol altına aldı. Bâbek isyanını bastıran Afşin'in (Haydar b. Kâvûs) Halife Mu'tasım-Billâh nezdindeki nüfuzunun artması Abdullah b. Tâhir ile aralarında iktidar mücadelesinin başlamasına yol açtı. Abdullah b. Tâhir hem Mâzyâr b. Kârin'in Taberistan'daki isyanını bastırdı hem de Afşin'i ortadan kaldırmayı başardı.

İdare merkezini Merv'den Nişâbur'a taşıyan Abdullah b. Tâhir'in ölümü üzerine

(230/844) yerine geçen oğlu II. Tâhir b. Abdullah, Sistan bölgesindeki Hâricî isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bu dönemde Sistan çevresinde yayılmaya başlayan Kerrâmîye mezhebi Nişâbur ve çevresinde bir hayli taraftar buldu. 248'de (862) ölen Tâhir b. Abdullah'ın yerine vali tayin edilen, zevk ve eğlenceye düşkün genç ve tecrübesiz oğlu Muhammed b. Tâhir döneminde Tâhirîler, Horasan'da hâkim oldukları toprakları kaybettiler. Valilerin zulümleri halkın isyan etmesine yol açtı. Taberistan Valisi Süleyman b. Abdullah'ın zulmüne dayanmayıp isyan eden halkın Zeydîler'le iş birliği yapması Taberistan ve Rey'in Tâhirîler'in elinden çıkmasıyla sonuçlandı. Saffârî hânedanının kurucusu Ya'kûb b. Leys'in emrindeki gönüllüler ve onlara destek veren halk Sistan, Kirman ve Herat'ı ele geçirdi. Ya'kûb b. Leys, Şevval 259 (Ağustos 873) tarihinde Nişâbur'u da alarak Tâhirîler'in Horasan'daki hâkimiyetine son verdi.

Tâhirîler'in Horasan'da hüküm sürdüğü yıllarda hânedanın diğer mensupları Bağdat sâhibü'ş-şurtalığını ellerinde tutmaya devam ettiler. 204 (819) yılından itibaren aynı zamanda Bağdat'ta şurta teşkilâtının yöneticisi olan Tâhir b. Hüseyin'in Horasan valiliğine tayini üzerine teşkilâtın başına oğlu Abdullah b. Tâhir geçti. Abdullah, Rakka bölgesi valiliğine giderken Bağdat'ta yerine İshak b. İbrâhim'i bıraktı. Onun 235'te (849) ölümünün ardından Bağdat sâhibü'ş-şurtalığı konusunda oğlu Muhammed b. İshak ile kardeşi Muhammed b. İbrâhim arasında yaşanan mücadelele Tâhirîler'in Bağdat'ta etkinliğinin zayıflamasına sebep oldu. Tâhirîler'in kontrolünde bulunan Bağdat'ın yerine Sâmerrâ'nın kurulmasını ve başşehir yapılmasını sağlayan Türkler'in nüfuzunu sınırlandırmak isteyen Halife Müstaîn-Billâh'ın, Sâmerrâ'dan gizlice ayrılıp Tâhirîler'in hâkimiyetindeki Bağdat'a gitmesi Tâhirîler'le Türkler arasında bir iç savaşın başlamasına yol açtı. Mücadelenin sonunda Tâhirîler ve Halife Müstaîn-Billâh yenilgiye uğradı. Bu durum Türkler'in nüfuzunun daha da artmasına, Tâhirîler'in itibarının sarılsmasına sebep oldu. Türk kumandanlarının Halife Müstaîn'in yerine hilâfet makamına getirdikleri Mu'tez-Billâh, Bağdat ordusunun maaşını keserek Sâhibü'ş-şurta Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'i zor durumda bıraktı. Muhammed b. Abdullah'ın 253'te (867) ölümünün ardından yerine kardeşi Ubeydullah b. Abdullah getirildi. Hânedan içinde mücadelelere sebebiyet

veren bu tayin Tâhirîler'in çöküşüne zemin hazırladı. Esasen Tâhirîler'in Horasan'da hâkimiyetlerinin sona ermesiyle Bağdat'ta konumları tartışılır hale gelmişti. Horasan gibi Bağdat sâhibü'ş-şurtalığı da Saffârîler'in eline geçti. Son Tâhirî emîri Muhammed b. II. Tâhir 271'de (884-85) tekrar Horasan'a vali tayin edildi; ancak görevini yerine getirme imkânı bulamadı.

Hâkimiyet sahaları Muhammed b. Tâhir dönemine kadar Horasan'ın yanı sıra doğuda Hindistan'a, kuzeyde Abbâsî halifeliğinin sınırlarına kadar uzanan, toprakları Rey ve Kirman'da içine alan hânedanın başşehri Abdullah b. Tâhir'den itibaren Nişâbur'du. İslâmiyet'ten sonra İran'da kurulan ilk bağımsız devlet olan Tâhirîler sadece ismen Horasan umumi valisi sıfatıyla halifeye bağlıydı. Sünniliği himaye eden Tâhirîler, Hazar denizinin çevresindeki bölgelerde Şîî dâîleri kontrol altına almaya çalışmışlar, yerleşik İranlı ve Arap toprak sahipleri ve askerî sınıflarla iyi ilişkiler kurarak onların desteğini almışlardır. Tâhirîler'in ilim adamlarını ve şairleri himaye etmesiyle Horasan ve Mâverâünnehir'de yoğun bir ilmî faaliyet başlamış, hânedan mensupları içinden şair, hatip ve ilim adamları yetişmiştir. Merv, Âmül ve Hârizm bölgelerinin valiliğini yapan Mansûr b. Talha'nın felsefe, müzik, astronomi ve matematik alanında eserleri bulunmaktadır. Abdullah b. Tâhir gibi şarkı besteleyen ve söyleyen hânedan mensupları olmakla birlikte bunlar bestelerini başkalarına ait gibi gösterme gereği duymuşlardır. Ubeydullah b. Abdullah bazı şarkıların ortaya çıkış hikâyesiyle ilgili bir kitap kaleme almıştır. Tâhirîler hâkim oldukları bölgelerde bayındırlık faaliyetlerine de büyük

önem vermişlerdir. Sâhibü'ş-şurtalık makamını ele geçirdikten sonra Bağdat'ın batı yakasındaki saray Tâhir b. Hüseyin'e nispetle el-Harîmü't-Tâhirî adıyla anılmıştır. Abbâsî halifeleri Mu'tazid-Billâh, Muktefi-Billâh, Muktedir-Billâh, Kâhir-Billâh ve Muttaki-Lillâh'ın kabirleri el-Harîmü't-Tâhirî içindedir. Yâkût el-Hamevî çevresindeki binaların harabe halinde olmasına rağmen el-Harîmü't-Tâhirî'nin 623'te (1226) hâlâ ayakta olduğunu kaydeder (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 290). Tâhirîler sulama kanalları açarak tarımın gelişmesine katkıda bulunmuşlar, çiftçilerin tarlalarını sulamalarını kurallara bağlayıp hem karışıklıkların önüne geçmişler hem de verimi arttırmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, I, 314-316, 322; II, 130, 198 vd., 204 vd., 449; V, 87, 115, 119, 131 vd.; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, tür.yer.; Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Mirza Muhammed Han Kazvinî), Tahran 1327 hş., s. 1-4, 7-14; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 289-290; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, bk. İndeks; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 119-121, 195, ayrıca bk. İndeks; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 125-126; a.m.f., "The Tahirids and Saffarids", *CHIr.*, IV, 90-135; a.m.f., "Tahirids", *EP* (İng.), X, 104-105; a.m.f., "Abdallah b. Tâher", *Elr.*, I, 186-187; R. N. Frye, *The Golden Age of Persia*, London 1988, s. 188-193; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 224-232; a.m.f., "Tâhirîler", *İA*, XI, 636 vd.; Hasan Kurt, *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara 2002; K. V. Zetterstéen, "Abdullah b. Tâhir", *İA*, I, 42 vd.; a.m.f., "Muhammed b. Abdullah", *a.e.*, VIII, 474 vd.; a.m.f., "Muhammed b. Tâhir", *a.e.*, VIII, 484; Fikret İşıltan, "Tâhir b. Hüseyin", *a.e.*, XI, 631-635; Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Tâhir", *DİA*, I, 137-138.

HASAN KURT

TÂHİRİLER

(بنو طاهر)

Endülüs'te
1031-1078 yılları arasında
hüküm süren
bir hânedan.

Adnânîler'den Benî Kays Aylân'a mensup olan Tâhirîler V. (XI.) yüzyılın başlarında Mürsiye'nin (Murcia) en nüfuzlu iki kabilesinden biriydi (diğeri Benî Hattâb). Tâhirî ailesinden hakkında bilgi bulunan ilk şahıs âlim ve mutasavvıf Muhammed b. Tâhir el-Kaysî'dir (ö. 377/988). Hayatının son yıllarında cihada katılmak amacıyla köyünden ayrılan Muhammed b. Tâhir, İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un Semmûre (Zamora) ve Kulumriye (Coimbra) seferlerine iştirak ederek şehid olmuş ve "Şehid" lakabıyla tanınmıştır. Mülûkü't-tavâif devrinde Saklebî kumandanı Vâsil tarafından yönetilen Mürsiye 403'te (1012) yine Saklebî asıllı Hayrân el-Âmirî'nin eline geçti. Meriye'de bağımsız olarak hüküm süren Hayrân'ın yerine geçen Züheyr es-Saklebî döneminde Dâniye ve Balear adaları emîri Mücâhid el-Âmirî 420 (1029) yılı dolaylarında Mürsiye üzerine yürüyüp şehre hâkim oldu. Mürsiye'yi şehrin yönetimi için mücadele eden iki aileden Benî Hattâb'ın liderine teslim eden Mücâhid, Benî Tâhir'in o sıradaki lideri Ebû Bekir Ahmed b. İshak'ı Dâniye'ye götürüp hapsetti. Ancak Benî Hattâb'a karşı Tâhirî ailesini destekleyen Meriye Emîri Züheyr es-Saklebî, büyük bir fîde karşılığında Ahmed b. İshak'ı kurtardıktan sonra Mürsiye valiliğine tayin etti (422/1031). Ahmed b. İshak, Züheyr es-Saklebî'nin ölümünden (429/1038) sonra Belensiye (Valencia) Âmirî Emîri Abdülazîz b. Abdurrahman el-Mansûr'a tâbi oldu.

Valilik görevini 455'te (1063) ölümüne kadar otuz yılı aşkın bir süre devam ettiren Ahmed b. İshak müstakil bir hükümdar gibi davrandı. Belensiye emîrine bağlılığı ödediği yıllık vergiden ibaret kaldı. Bölgesinde birlik ve beraberliği tesis etti, halkın huzur ve refahını sağladı. Büyük karışıklıkların yaşandığı Endülüs şehirlerinde ender görülen bu durum sayesinde halkın sevgi ve desteğini kazandı. Adı dönemin büyük âlim ve edipleri arasında zikredilen Ahmed b. İshak'ın yerine oğlu Ebû Abdurrahman Muhammed geçti. Muhammed, Belensiye Âmirîleri'nin çöküş dönemine girmesinden faydalanarak Mürsiye ve civarını tamamen bağımsız şekilde yönetti. Bununla birlikte emîr veya hükümdar unvanı

Mürsiye Kalesi
ve Limanı